

1. PODSTATA ZÁKLADNÉ PRINCÍPY EKONÓMIE

1.1 VYMEDZENIE PODSTATY EKONÓMIE

Čo je ekonómia?

- spoločenská veda (ktorá vznikla odčlenením z morálnej filozofie) o (alternatívnych) rozhodovaniach a voľbách ľudí o tom, ako (akými prostriedkami) maximálne uspokojíť svoje neobmedzené potreby vzácnymi zdrojmi (vrátane času)
- veda o ľudskom konaní (*human action*), ktorá ukazuje človeku, ako má konať, aby (čo najefektívnejšie) dosiahol určité ciele
- prostredníctvom ktorej je možné popisovať, analyzovať a porovnávať ľuďmi volené prostriedky (faktory) k dosiahnutiu ich cieľov pri obmedzených zdrojoch (*pozitívna veda*) a
- vyvodzovať vzťahy poznateľných príčin a predvídateľných dôsledkov rozhodnutí ľudí bez hodnotových súdov (definíčné znaky: *kauzálny charakter a hodnotová neutralita* – aj keď nie čistá, keďže je vedou o konaní človeka)

Čo skúma ekonómia?

- hľadá odpovede na: „čo je..“, „čo sa stane, ak..“, čo a ako vplýva na..“ (*ceteris paribus*)
- skúma ľudské konanie (ako vedomé a účelové chovanie človeka = do určitej miery racionálne rozhodovanie človeka, rešpektujúc „hranice rozumu“ a ľudského poznania), najmä spôsoby rozhodovania človeka o využití obmedzených, resp. vzácných, statkov, výmenné procesy, vzťahy a rozhodovania ekonomických subjektov
- má skúmať podstatu ekonomických javov: zdroj (tvorbu), rozdeľovanie a príčiny bohatstva jednotlivcov, rodín, a tým aj komunit a národov [v zhode s tým je aj názov a zameranie knihy Adama Smitha *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*] a
- fungovanie zložitých vzťahov ľudí na základe dobrovoľných ekonomických rozhodovaní jednotlivcov, predovšetkým smerovaných k výmenám medzi nimi [popísané napríklad Smithom: *spontánny poriadok, resp. prirodzená sloboda s neviditeľnou rukou trhu*].

Ekonómia (ako pozitívna veda) by nemala:

- dávať hodnotové súdy a odporúčania („ako sa má človek správať“, posudzovať ne/správnosť cieľov, aký postoj zaujať a pod. ako etika, hoci sa v mnohých učebniciach ekonómie vymedzuje aj „normatívna ekonómia“ (zahŕňajúca hodnotové súdy a odporúčania),
- dávať odpovede na emotívne správanie, city...(ako napríklad psychológia)
- sledovať centralizované ciele a ich prostriedky (*sociálno-inžinierske plánovanie centrálného plánovania a regulovania* prináša *synoptický klam a negatívne nezamýšľané dôsledky*)

Aký má ekonómia význam pre život človeka?

- nástroj ekonomického myslenia a efektívnejšieho rozhodovania v živote s využitím economickej vzácnosti, porovnávaním hodnoty alternatívnych (obetovaných) príležitostí a s cieľom maximalizácie úžitku, respektíve čistých výhod (rozdielu medzi výnosmi a nákladmi)
- predstavuje pomôcku (nie návod) pre efektívnejšie rozhodovanie a konanie človeka (ako najefektívnejšie dosiahnuť ciele): jeden z predpokladov úspešnosti uplatniť sa v profesionálnom a osobnom živote (napríklad na trhu práce, v podnikaní a pod.)

- základ pre každodenné rozhodovanie: rácie, logické uvažovanie (vyváženie k emóciám)
- umožňuje aj prevenciu podľahnutiu často akceptovaným mýtom (trh ako „hra s nulovým súčtom“, akceptovanie regulácie zisku, vyvlastňovania, dotácií a iných vládnych „darov“, nutnosť zmierňovať rozdiely, či napríklad možnosť dlhodobo zvyšovať ekonomický rast rozpočtovou politikou vlády a menovou politikou centrálnej banky)

Trefne to vyjadruje Paul Heyne v knihe *Ekonomický štýl myslenia*:

„Keď preniknete do niektorých z princípov ekonomického uvažovania a osvojíte si ich, tak (...) si začnete všímať, že mnohé čo sa uvádza o spoločenských problémoch je mixom zdravého rozumu a nezmyslov. Zvyknete si rozlišovať medzi plodmi zdravého rozumu a nezmyslami s využitím základných konceptov ekonomickej analýzy“ (Heyne, 1991, s. 23-24).

4. Ako ekonomicky skúmať? Ako ekonomicky myslieť?

Primárne podmienky ekonomického skúmania:

- čo možno najviac racionálny, neemotívny a faktormi a ekonomickými zákonitosťami podložený pohľad na skúmaný jav, udalosť, rozhodnutie, ...;
- schopnosť skúmať a zohľadniť aj dlhodobé a nepriame dôsledky nejakého kroku, či rozhodnutia, teda „vidieť aj to, čo nie je vidieť“ („vidieť aj za roh“).

Základom ekonomického pohľadu a skúmania je povedané slovami Fréderica Bastiata, že *„dobry ekonom berie do úvahy aj tie účinky, ktoré je nutné predvídať, nielen tie viditeľné“* (Bastiat, 1998, s. 99) a Bastiata parafrázujúc slová Henryho Hazlitta o tom, že *„umenie ekonómie spočíva v skúmaní nielen bezprostredných, ale aj dlhodobých dôsledkov daného činu alebo opatrenia a spočíva v sledovaní tohto dopadu nielen na jednu skupinu, ale i na všetky ostatné skupiny v spoločnosti“* (Hazlitt, 2005, s. 17).

Logický opis ekonomického skúmania: v diele Bastiata *Čo je a čo nie je vidieť*, osobitne v stati *„Rozbité okno“*. „Príklad rozbitého okna“, tým straty hodnoty okna pre spoločnosť: zdôvodnenie nemožnosti prínosu pre spoločnosť z dôvodu obnovy (vojnou, katastrofami, či inak) zničených statkov, porovnaním s alternatívou, ak by nedošlo k „rozbitiu okna“.¹

¹ Viac pozri v Bastiat (1998), s. 100-102.

1.2 ZÁKLADNÉ PRINCÍPY / ZÁKONITOSTI EKONÓMIE

Vychádzajúc z vyššie naznačeného vymedzenia podstaty ekonómie vyplývajú (nielen) ekonomické princípy, resp. zákonitosti, ktorých spoločným menovateľom je osobná sloboda.²

1. Princíp dobrovoľného rozhodovania a konania jednotlivca
2. Princíp ľudských interakcií a spoločenskej kooperácie
3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod
4. Princíp (neviditeľnej ruky) trhu
5. Princíp vlastníctva a vlastníckych práv
6. Princíp neobmedzovanej konkurencie
7. Princíp hodnoty a (nákladov) obetovanej príležitosti

Ekonomické zákony / zásady, ktoré sú súčasťou základných princípov:

- (relatívna) vzácnosť
- zákony dopytu a ponuky
- výnosy - náklady
- hraničný prístup (marginalizmus)
- komparatívne výhody,...

1. Princíp dobrovoľného rozhodovania a konania jednotlivca

Prvý princíp je postavený na nasledovných základoch:

- metodologický individualizmus – rešpektovanie primárneho rozhodovania jednotlivcov: iba jednotlivec sa (primárne) rozhoduje: nie skupiny, vlády a iné kolektívne „orgány, pochopenie ekonomických javov primárne na základe pochopenia chovania jednotlivcov
- metodologický subjektivismus – konanie jednotlivcov vychádza primárne zo subjektívnych znalostí, očakávaní, rozhodnutí a pod.
- vlastný záujem (*self-interest*), neidúci proti ostatným a
- rešpektovanie a zohľadňovanie rizika ako súčasť individuálneho rozhodovania.

Ide o kombináciu minimálne týchto princípov: ľudské konanie, individualizmus a dobrovoľnosť

Základom vedy o človeku je skúmanie ľudského konania (*human action*). To napríklad Mises definoval ako účelové chovanie človeka, ktoré prostredníctvom výberu a voľby prostriedkov smeruje k dosiahnutiu cieľa, pričom želania dosiahnuť cieľ sú motívom k tomu, aby človek konal. Pri rozhodovaniach však človeka motivuje i jeho hodnotová preferencia. Metodologicky sa ľud. konanie vymedzuje ako individualistické, subjektívne a dobrovoľné.

Z podstaty povahy človeka vyplýva **individualizmus**, nie kolektivismus, a to vo viac alebo menej skrytej podobe. Iba jednotlivci sa priamo rozhodujú a mali by niesť **zodpovednosť** a **riziko** za svoje činy. Rozhodnutia jednotlivca sú preto racionálnejšie ako rozhodnutia skupiny jednotlivcov, aj keď sú nedokonalé a chybné.

Axiómou ľudskej prirodzenosti v spoločnosti je tiež **rôznorodosť** (aj inštitucionálna), ako protipól uniformity, či harmonizácie. Sú to napríklad rozdielne schopnosti a zručnosti jednotlivcov, ktoré sú základom prirodzených rozdielov medzi ľuďmi, tak finančných, ako aj v miere uvedomovania si a využívania (výhod) slobody. Snahy o rovnosť, ako aj o vyrovnávanie rozdielov, sú v príkrom protirečení k princípu osobnej slobody.

Medzi v súčasnosti väčšinou akceptované snahy o rovnosť a o vyrovnávanie rozdielov patria sociálne inžinierske pokusy o vyrovnávanie rozdielov v príjmoch, či snahy o vyrovnávanie na základe iných rozdielov, napríklad pohlavia. Populárne sú aj snahy experimentátorov o vyrovnávanie regionálnych rozdielov, či rozdielov medzi daňovými systémami štátov.

² Princípy, resp. zákonitosti (javy / skutočnosti v spoločnosti s univerzálnou platnosťou) sú autorom prednášky vyrátané iba vybrané a na tomto mieste iba naznačené, keďže v ďalších seminároch sa im budeme venovať hlbšia pozornosť. Zároveň platí, že sú uvádzané v poradí podľa autorom zvolenej následnosti, nie podľa miery ich dôležitosti.

Zástancovia takýchto a podobných pokusov si pritom nechcú pripustiť, že výsledkom ich snáh o vyrovnávanie rozdielov je alebo skôr či neskôr vždy bude spriemerovanie, ale nie tým, že sa pomôže „chráneným“ (často naopak), ale trestaním, obmedzením schopnejších a aktívnejších. Konečným dôsledkom toho je pomalšie vytváranie zdrojov a celkovo postupne pomalšie napredovanie všetkých v spoločnosti.

Pre motivácie k tvorivej aktivite ľudí je nevyhnutný **princíp dobrovoľnosti**. Princíp dobrovoľnosti ako protiváha povinnosti (vrátane povinného odvádzania sociálnych odvodov, či donedávna aj na Slovensku povinnej základnej vojenskej služby) je človeku prirodzený princíp a pre slobodu a prosperitu nutný predpoklad a dobrovoľné činnosti sú prinajmenšom v dlhodobejšom horizonte efektívnejšie ako vynucované.

Vystihujú to napríklad slová Friedmanovcov: „*Dobrovoľná výmena a dobrovoľná spolupráca sú nutnými podmienkami prosperity aj slobody.*“ (Friedman–Friedmanová, 1992, s. 12)

2. Princíp ľudských interakcií a spoločenskej kooperácie

Ľudí vedú abstraktné emotívne aj racionálne motívy k tomu, aby vzájomne komunikovali a spolupracovali. Východiskom je poznanie sformulované Aristotelom, že „človek od prírody tvor spoločenský“, rozvedené napríklad Frédéricom Bastiatom, že „...človek je ovplyvňovaný nielen svojím bezprostredným okolím, ale aj všetkými ľudskými individuami, ktoré súhrnne nazývame spoločnosť...“ (Bastiat, 1998, s. 62).

Emotívne aj racionálne motívy možno odvodiť pomocou myšlienok Adama Smitha. Emotívne dôvody popísal v *Teórii morálnych pohnútok* ([1759] 2005), „... v prirodzenosti človeka existujú určité princípy, ktoré spôsobujú, že je zainteresovaný na osude iných ľudí a že je pre neho ich šťastie nevyhnutné, i keď z toho nemá nič okrem radosti, že je toho svedkom“. (Smith, 2005, s. 5)

Racionálnu potrebu zladenia sa s ostatnými napríklad Paul Heyne prirovnáva k jazde šoférov áut na preplnenej ceste, či diaľnici a ich snahu zladíť svoj cieľ čo najrýchlejšie sa dostať na nejaké miesto s prispôbením sa možnostiam jazdy vzhľadom k ostatným šoférom. (Heyne, 1990, s. 14-17)

Racionálne motívy ľudí dobrovoľne kooperovať Smith vyargumentoval prostredníctvom trhovej „neviditeľnej ruky“ (*invisible hand*) v *Bohatstve národov* ([1776] 2001). Prvotným impulzom spontánne neustále vznikajúcej spoločenskej kooperácie (*social cooperation*) sú uvedomené rozdielne schopnosti a zručnosti ľudí (know-how). Z nich plynúca špecializácia sa cez potrebu a schopnosť výmeny a obchodovania statkov medzi ľuďmi vzniká deľba práce. Tá je podľa Smitha kľúčovým zdrojom zvyšovania produktivity práce a následne bohatstva jednotlivcov, firiem a celej spoločnosti. Smith to opisuje na príklade výroby špendlíkov:

„...výroba jedného špendlíka vyžaduje osemnásť samostatných úkonov. V niektorých manufaktúrach každý úkon robí osobitný robotník, ja som videl manufaktúru, kde boli na to zamestnaní desiati. [...] Za jeden deň dokázalo týchto desať ľudí vyrobiť viac než 48 000 špendlíkov, teda na jedného 4 800 špendlíkov denne. Keby však pracovali každý zvlášť a žiadny z nich by nebol tomuto remeslu vyučený, tak by určite nikto z nich nevyrobil viac ako dvadsať špendlíkov na deň, možno ani jeden“ (Smith, 2001, s. 8).

Prospešnosť dobrovoľnej kooperácie je napríklad popísaná v eseji Reada *Ja ceruzka*. Obdobná oslava dobrovoľnej kooperácie (a de facto i globalizácie) na základe špecializácie a deľby práce vychádza zo sklonu k výmene a k obchodovaniu. Deľba práce a zvyšujúca sa produktivita následne zvýrazňujú prirodzené rozdiely a robia ich užitočnými (motivácie).

3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod

Výsledok individualizmu v kombinácii so vzájomným prispôsobovaním sa: – *maximalizácia úžitku*, resp. *čisté výhody* alebo *čisté výnosy* (nielen vo finančnom vyjadrení, ale i napríklad v podobe „dobrého mena“, či pocitu uspokojenia pri dobrovoľnej solidarite formou charity a podobne).

Základ: analýza minulosti, súčasnosti a racionálnych očakávaní, s využitím porovnávania (v čistom vyjadrení – napríklad výnosy vs. náklady), vrátane *princípu nákladov obetovanej príležitosti*. Schopnosť ekonomicky myslieť tak predstavuje schopnosť racionálne vyhodnocovať informácie, ako sa rozhodovať v ekonomických procesoch (napríklad investovania) – na základe porovnávania (skutočných a očakávaných) výnosov a nákladov daného a alternatívneho statku, respektíve činu.

Približuje to Heyne, keď uvádza, že „jednotlivci uskutočňujú svoje činnosti na základe čistých výhod, ktoré očakávajú. Ak sa pomer očakávaného prospechu (prínosu) zvyšuje oproti očakávaným nákladom, tak danú činnosť uskutočňujú viac.“ (Heyne, 1991, s. 18).

4. Princíp neviditeľnej ruky trhu

Adam Smith vydefinoval, že za predpokladu dobrovoľnosti uskutočňujú obe strany výmenu dovtedy, kým môžu na nej niečo získať (obojsstranná výhodnosť výmeny). Jednotlivec, ktorý sleduje iba vlastný záujem (*self-interest*) je vedený *neviditeľnou rukou trhu* aj k cieľom, ktoré neboli súčasťou jeho zámerov, ale ktoré tým prinášajú prospechu jemu a ostatným.

Neviditeľnú ruku trhu a príspevok vlastného záujmu k celospoločenskému opisuje Smith:

„*To, že na nás každý deň čaká večera, nezáleží od láskavosti či dobroty mäsiara, pivovarníka alebo pekára, ale od toho, že každý z nich sleduje svoj vlastný záujem.*“ *Nespoliehajme sa na ich ľudskosť, ale na ich sebeckosť (...)* *Tým, že sledujú len svoj vlastný záujem, slúžia často záujmom spoločnosti účinnejšie, než keby sa o to vedome usilovali.*“ (Smith, 2001, s. 16; 398).

Vlastný záujem je hlavnou motiváciou k ekonomickej činnosti, ktorý so schopnosťou uvedomelej a cielenej výmeny, sklonom k vymieňaniu statkov a s deľbou práce prinášajú prospech nielen zúčastneným stranám výmeny, ale aj ostatným v spoločnosti. To vytvára trhový poriadok, ktorý sprostredkúva dôležité informácie jednotlivcom, aby vzájomne kooperovali, napríklad prostredníctvom cien.

Trhový poriadok je tak nezámerným dôsledkom sledovania vlastných záujmov, nie dobrých úmyslov (altruizmu) vo výmenách, ktoré prinášajú prospech pre spoločnosť.

Keďže pri dobrovoľnej výmene obe strany získavajú (je pre nich prospešná), tak možno hovoriť, že trh je *hra s pozitívnym súčtom*, nie zisk niekoho na úkor iného - „hra s pozitívnym súčtom“. To potvrdzuje nižšie uvedená definícia trhu

Trh možno definovať ako súhrn vzťahov a vzájomných prispôbovaní individuálnych rozhodovaní, ktoré vedú k dobrovoľnej výmene (dohode) medzi subjektmi (ľuďmi), ponúkajúcimi a dopytujúcimi tovary, služby, resp. iné statky za určitú cenu.

Pre to, aby fungoval trh je potrebné, aby bolo splnených niekoľko inštitucionálnych podmienok. Okrem dobrovoľnosti, *laissez faire* a rešpektu k pravidlám to sú:

- vlastníctvo so zmluvnou slobodou a garanciou legitímneho vlastníckeho práva;
- neobmedzovaná konkurencia a neregulovanie iných podmienok na trhu, vrátane cien
- iné pravidlá fungovania slobodnej spoločnosti (najmä dodržiavanie dohôd a zmlúv).

5. Princíp vlastníctva a legitímneho vlastníckeho práva

Kľúčový ekonomický a etický princíp pre **fungovanie trhu (aj slobodnej spoločnosti)**³ je v nadväznosti na vlastníctvo seba samého (*self-ownership*) **súkromné vlastníctvo a legitímne vlastnícke právo**, ako aj nedotknuteľnosť, rešpektovanie a ochrana vlastníctva, zmluvnej slobody, presunu vlastníctva dohodou a plnenia zmlúv a iných záväzkov.

Rothbard napríklad argumentuje, že: „*vlastníctvo je konečná kontrola a správa zdrojov. Súčasťou vlastníckeho práva je tiež schopnosť rozhodovať o ňom a právo sa ho zbaviť.*“⁴

Vlastníctvo a (legitímne) vlastnícke právo

- vlastníctvo: všetko, čo človeku patrí (lat. *suum*), resp. nad čím má plnú moc, vrát. jeho života a slobody (definícia vlastníctva v západnom ponímaní, prepájajúca tento pojem filozoficky so slobodou)⁵
- vlastníctvo - totálna moc človeka nad niečím vzácnym, zvyčajne nad vecou (aj keď ju nemusí mať práve v držbe)
- vlastníctvo seba samého (*self-ownership*), tým aj života a majetku človeka (a jeho rodiny): kľúčový a (podľa niektorých filozofických a ekonomických smerov)⁶ absolútny ekonomický a etický princíp, garantujúci autonómiu a integritu ľudských jedincov a ich nenásilné a slobodné spolunažívanie v spoločnosti
- vlastníctvo seba ako inherentná súčasť ľudského bytia v spoločnosti
- súkromné vlastníctvo – predpoklad pre vymedzenie hraníc slobodnej voľby ľudského konania jednotlivca voči ostatným v spoločnosti, sprehľadňuje vzťahy v ekonomických činnostiach, tým znamená aj zodpovednosť
- pre slobodnú spoločnosť je podstatné vlastnícke právo, vyjadrujúce vzťah medzi majiteľom a inými ľuďmi s ohľadom na vlastníctvo (vecí,..) ako legitímne vlastnícke právo - vlastníctvo, ktoré je nadobudnuté bez obmedzenia slobody a vlastníctva ostatných, napr. vlastnou činnosťou, výmenou, darom, zdedením alebo iným dobrovoľným získaním, či prvotným privlastnením (nikým nevlastneného majetku)

Vlastnícke právo a povinnosť rešpektovať legitímne vlastnícke právo iných je jednoznačný princíp, ktorý je nutným predpokladom spontánneho poriadku slobodnej spoločnosti.

Zasiahnutie do vlastníctva iného je tak problém nielen ekonomický, ale aj etický. Úlohou vlády je preto priamo do vlastníctva ľudí nezasahovať (aspoň okrem výberom určitej čiastky daní)⁷ a naopak, garantovať (legislatívnu) ochranu súkromného vlastníctva pred jeho narúšaním zo strany iných, resp. vynucovať a adekvátne trestať porušovanie.

³ Fredrich August von Hayek napríklad uvádza, že „*system súkromného vlastníctva je najdôležitejšou zárukou slobody nielen pre tých, ktorí ho vlastnia, ale aj pre ostatných.*“ ([1944] 2001).

⁴ Rothbard (2001).

⁵ Pipes (2008), s. 19.

⁶ Jednoznačných zástancov absolutizovania vlastníctva a vlastníckeho práva nájdeme napríklad medzi predstaviteľmi filozofie prirodzeného práva, rakúskej školy a školy vlastníckych práv.

⁷ Najrozšírenejším a najviac akceptovaným obmedzením vlastníckych práv je totiž zákonné nútenie ľudí odovzdávať časť svojich príjmov vláde v podobe daní, odvodov, či iných povinných poplatkov.

Vlády však v praxi nielenže nedostatočne chránia súkromné vlastníctvo pred jeho narúšaním zo strany iných subjektov, ale navyše priamo zasahujú, narúšajú alebo obmedzujú vlastníctvo jednotlivcov. Najväčším zásahom do vlastníctva človeka je vyvlastnenie jeho majetku. To sa uskutočňuje častokrát pod „plášťom verejného záujmu“, dokonca v niektorých prípadoch aj pre účely „pomoci“ súkromnému subjektu.

6. Princíp neobmedzovanej konkurencie

Nevyhnutnou podmienkou pre fungovanie trhu je tiež princíp neobmedzovanej konkurencie, respektíve v praxi aspoň čo najmenej obmedzovanej konkurencie.

Konkurencia:

- spontánny (a dynamický) proces objavovania a súťaženia medzi ľuďmi, v ekonomických procesoch o najvýhodnejšie využitie zdrojov s cieľom maximalizácie užitočnosti
- definovaná Smithom ako inštitúcia, ktorá najlepšie chráni individuálne záujmy ľudí, pričom Adam Smith uvádza, že „*konkurencia je prejav túžby po zlepšovaní vlastných životných podmienok...*“ a „*vzájomná súťaž v rámci obecne akceptovaných a efektívne vynucovaných pravidiel tlačí na ceny statkov dole smerom k ich prirodzenej úrovni*“
- predpoklad sebazdokonaľovania - motivačný tlak byť lepší, úspešnejší, tvorivejší, inovatív a poskytovať kvalitnejšie tovary a služby (aj na základe odlišnosti získavať prospech)
- prinášajúca diferencovanú odmenu podľa snahy, väčší výber a slobodu voľby, viac substitútov a cenovo elastický dopyt, tým nižšie ceny a vyššiu kvalitu (prínosy pre spotrebiteľov)
- predpoklad slobodného trhu (aj vnútorného trhu v rámci priestoru EÚ), resp. „motor“ neviditeľnej ruky trhu⁸
- kľúčový zdroj bohatstva v duchu odkazu Adama Smitha, vychádzajúci z rozdielnosti medzi ľuďmi a podmienkami, zvyrazňujúci rozdiely (ako prirodzené v ľudskej spoločnosti) a podporujúci užitočnosť týchto rozdielov

Konkurencia (definovaná ako neustály dynamický proces objavovania) vyžaduje rôznorodosť, aj podmienok (inštitucionálnu konkurenciu), nie centrálnu zavádzajúcu harmonizáciu. Napríklad slovami Salina možno uviesť, že „*...konkurencia je možná a žiaduca práve vtedy, ak sú ľudia odlišní a žijú v odlišných podmienkach...*“ (Salin, 2007, s. 68).

Naopak, riadená harmonizácia nie je potrebná, ale je škodlivá pre fungujúci (spoločný) trh. Spôsobuje spriemerovanie a brzdí tvorivosť, snahy byť lepším a úspešnejším, obmedzuje konkurenciu a presúvanie sa za lepšími podmienkami.

Vlády však často rôznymi spôsobmi zasahujú a menia podmienky na slobodnú konkurenciu, tak na strane vstupu na trh (rôzne formy licencií a iných podmienok), podnikania na trhu a výstupu z trhu.

Zásahy vlád do konkurencie sú najčastejšie evidentné na príkladoch regulácií podnikania, napríklad hrubým zásahom sú napríklad selektívne priame alebo nepriame zvýhodnenia poskytované vládou niektorým podnikateľským subjektom. Patria k nim dotácie podnikateľským subjektom, investičné stimuly (zahraničným) investorom, či napríklad vládne záruky za úvery podnikateľských subjektov.

⁸ Adam Smith (Smith, 2001) uviedol, že neviditeľná ruka sa prejavuje cez proces konkurencie a existencia neviditeľnej ruky trhu reguluje konkurenčný boj smerom k nezamýšľaným spoločensky pozitívnym výsledkom.

Negatívne dôsledky takýchto a podobných selektívnych „zvýhodnení“ niektorých subjektov na trhu sú dlhodobé a nielen ekonomické, ale aj etické. Neznamenajú totiž „iba“ väčšiu záťaž pre daňových platiteľov, vyššie ceny a nižšiu efektívnosť v dôsledku presunu peňazí od subjektov s racionálnejšími k subjektom s menej racionálnymi rozhodovaniami o nich, v dôsledku deformovania konkurenčnej súťaže a udržiavania „suchých konárov“ (neefektívnych firiem) pri živote (pri vládnej „podpore“ firme pred jej výstupom z trhu).

Tým, že vláda presmerováva peniaze z daní k vybraným subjektom, poskytuje krátkodobú „výhodu“ (barlu) jednému na úkor iného. To spôsobuje slovami Rothbarda „kastovný konflikt“.⁹ Dôsledkom býva vyššia pohodlnosť podnikateľov v dotačnom odvetví, závislosť podnikania a investovania od vládnej „pomoci“ a rozširovanie záujmu iných o obdobnú vládnú podporu. Keďže sa takýmto subjektom znižuje podnikateľské riziko, klesá ich a nielen ich podnikateľská aktivita, efektívnosť a výkonnosť, tým v dlhodobejšom horizonte aj počet prac. miest.

7. Princíp ekonomickej hodnoty a nákladov obetovanej príležitosti

Pochopenie významu hodnoty a ceny je v ekonómii podstatné, osobitne to, že v ekonomických procesoch má všetko svoju hodnotu, resp. „nijaký obed nie je zadarmo“ - „no such thing as a free lunch“). Ide iba o to, koľko a kto za tovar alebo službu (za)platí.

Presadzovanie „bezplatnosti“, napríklad v sociálnej sfére, je však medzi ľuďmi (a voličmi) populárne aj z dôvodu nepochopenia tohto princípu. Dôvodom je skutočnosť, že deklarováním „bezplatnosti“ sa vyvoláva ilúzia, že napríklad za danú službu, či inú formu podpory nie je potrebné platiť. Prijemca služby za ňu síce neplatí priamo v čase jej využívania, finančná záťaž sa však prenáša (aj) na ostatných v spoločnosti, ktorí musia za relevantnú službu zaplatiť z (vyšších) daní a/alebo sociálnych odvodov.

Základné porovnanie prístupov k vymedzeniu hodnoty:

- objektivne (nákladové, vnútorne zabudované), odvodené z ocenenia práce a jej produktivity a akumulácie kapitálu (A. Smith - „paradox hodnoty“) a od všetkých výrobných zdrojov - práca, kapitál, pôda (J. B. Say) – v ekonomickej teórii aj v praxi vyvrátený prístup;
- subjektívne – odvodené zo správania sa jednotlivca (spotrebiteľa) - hodnota od subjektívneho prisúdenia hraničnej užitočnosti jednotlivcom (spotrebiteľom,...) – teória hraničnej užitočnosti (W. Jevons, C. Menger, L. Walras)

Ako jediný relevantný prístup sa v súčasnej ekonómii akceptuje *subjektívna teória hodnoty*. S ňou súvisí koncept nákladov obetovanej príležitosti. Autorom tohto konceptu je Friedrich von Wieser. Z pohľadu rozhodovania sa jednotlivca predstavujú náklady obetovanej príležitosti hodnotu ušlej (druhej preferovanej) príležitosti (náklady jej činnosti), ktoré človek obetuje pri rozhodovaní sa. A tvorba hodnoty vyplýva z procesu rozhodovania medzi získanou a obetovanou hraničnou užitočnosťou.

⁹ Pozri Rothbard (2001), s. 286.

Základná odporúčaná literatúra

Heyne, Paul (1990): *Ekonomický styl myšlení* (dostupné na: <http://www.libinst.cz/etexts/heyne.pdf>). VŠE. Praha, 1991 (1. kap.), preklad originálu publikovaného v r. 1987.

Hazlitt, Henry (2005): *Ekonomie v jedné lekci*. Liberální institut. Praha, 1999 (s. 16-28), preklad originálu, publikovaného v r. 1946 (dostupné na: http://www.hayek.sk/wp-content/uploads/2012/12/ekonomie_v_jedne_lekci.pdf)

Bastiat, Frédéric (1998): *Co je vidět a co není vidět* (http://www.libinst.cz/etexts/bastiat_co_je_videt.pdf). Liberální institut. Praha, 1998 (s. 99 – 148), preklad originálu, publikovaného v roku 1863.

Smith, Adam (2001): *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut. Praha. 2001; preklad originálu, publikovaného v roku 1776.

Read, Leonard: *Ja ceruzka*. Foundation for Economic Education. Preklad Nadácia F. A. Hayeka (<http://www.hayek.sk/content/view/77/56/>) z originálu *I, Pencil* (1958).

Doplňujúca literatúra

Mises, Ludwig (2006): *Lidské jednání: pojednání o ekonomii* (dostupné na: http://www.libinst.cz/Files/KqLFy4r2/profile/2601/mises_lidske_jednani.pdf). Liberální institut. Praha, preklad originálu z roku 1949.

Schoolland, Ken (1999): *Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla* (dostupné na: <http://www.libinst.cz/etexts/gullible.pdf>). Liberální Institut a Centrum liberálních studií. Praha, preklad originálu z roku 1995 (druhé vydanie).

Friedman, Milton - Friedmanová, Rose (1992): *Svoboda volby* (dostupné na: <http://www.libinst.cz/stranka.php?id=156>). H&H Jinočany, preklad originálu z r. 1980.

Pipes, Richard (2008): *Vlastnictví a svoboda*. Praha. Argo.

Rothbard, Murray (2001): *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut. Praha, 2001.

Smith, Adam (2005): *Teorie mravních citů*. Liberální institut. Praha, preklad originálu z roku 1759.

Salin, Pascal (2007): „Vlastnická práva, konkurence a Evropská unie.“ In: Gonda, P. – Chalupníček, P. (eds.): *Na obranu slobodného trhu*. Prešov, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Liberální institut, s. 53 - 79.